

تحلیله بر اهمیت خط لوله گوره - جاسک

در ارتقای امنیت انرژی کشور

یونس خداپرست پیرسرایی^۱

چکیده

در حال حاضر، جزیره «خارک» اصلی‌ترین پایانه صادرات نفت خام ایران است، به طوری که ۸۰ درصد صادرات نفت خام کشور از این جزیره انجام می‌شود. این جزیره در جریان جنگ ۸ ساله عراق با ایران، به شدت آسیب پذیر بود. از آن زمان تمرکززدایی از پایانه‌های صادراتی و متنوع کردن آنها به یکی از مهم‌ترین اهداف ایران تبدیل شد. اکنون طرح خط لوله نفتی گوره به جاسک با هدف انتقال نفت خام سبک و سنگین صادراتی و نفت خام حوزه غرب کارون به جاسک، ذخیره‌سازی این نفت در جاسک و همچنین صادرات نفت خام از این منطقه در دستور کار قرار گرفته است. با احداث این خط لوله، ضمن توسعه صنایع پتروشیمی منطقه مکران، اهداف تمرکززدایی از پایانه نفتی خارک و انتقال میعانات گازی مازاد پارس جنوبی مشروط به احداث مخازن ذخیره‌سازی مورد نیاز در پایانه صادراتی جاسک می‌تواند محقق شود. نظر به اینکه به لحاظ امنیتی توسعه در کناره‌های دریا می‌تواند اهمیت راهبردی برای کشورمان داشته باشد، تکمیل این پروژه ملی مشروط به نظارت دقیق بر مناقصه‌های در حال برگزاری، احداث مخازن ذخیره‌سازی نفت و میعانات گازی به‌عنوان فاز تکمیلی پروژه و استفاده حداکثری از ظرفیت و توان شرکت‌های بومی می‌تواند امنیت انرژی را ارتقا دهد.

واژگان کلیدی: گوره، جاسک، خارک، امنیت انرژی، صادرات نفت خام، خط لوله نفتی، پتروشیمی، مخازن ذخیره‌سازی.

مقدمه

احداث خط لوله گوره - جاسک و پایانه صادراتی نفت خام در بندر جاسک که با استفاده حداکثری از توان پیمانکاران و سازندگان داخلی در دست اجراست، مشتمل بر بخش‌های ساخت حدود هزار کیلومتر خط لوله ۴۲ اینچ، پنج ایستگاه پمپاژ درون‌راهی، تجهیزات اندازه‌گیری و مکانیکال، احداث مخازن ذخیره‌سازی و ساخت اسکله صادراتی است و با اجرای آن، روزانه یک میلیون بشکه نفت خام از پایانه نفتی گوره در استان بوشهر به منطقه جاسک در ساحل دریای عمان منتقل می‌شود و جاسک به‌عنوان دومین پایانه صادراتی نفت خام کشور، اهمیت راهبردی می‌یابد. در این پروژه راهبردی که ارزش تقریبی آن حدود ۲ میلیارد دلار است، قراردادهای احداث ایستگاه‌ها به پیمانکار واگذار شده و عملیات زیربنایی و آماده‌سازی سایت در حال انجام است؛ عملیات اجرایی پروژه احداث مخازن هم که قرارداد آن مهر پارسال امضا شد، آغاز شده و عملیات لوله‌گذاری هم کلید خورده است.

۱- ویژگی‌های خط لوله گوره- جاسک

این خط لوله که قرار است نفت را از بوشهر به جاسک انتقال دهد، ۱۱۰۰ کیلومتر طول دارد که در طول مسیر برای انتقال روزانه یک میلیون بشکه نفت از لوله‌هایی با قطر ۴۲ اینچ استفاده می‌شود. در طول مسیر پنج تلمبه‌خانه، ۲۰ مخزن ذخیره‌سازی با مجموع ظرفیت ۱۰ میلیون بشکه هم اجرا می‌شود. ساخت سه ایستگاه دریافت و ارسال توپک و ترمینال پایانی، اجرای ۴۰۰ کیلومتر خط انتقال برق و ساخت ۱۰ پست برق و ساخت تأسیسات دریایی شامل سه گوی شناور و خطوط زیردریایی و حوضچه آرامش و تأسیسات جانبی آن از دیگر بخش‌های این طرح است. تاکنون ۸۶۰ کیلومتر عملیات مسیرسازی، ۳۵۰ کیلومتر لوله حمل شده به کارگاه، ۴۴۰ کیلومتر ساخت لوله و ۲۶۰ کیلومتر عملیات جوشکاری انجام شده است. همه پیمانکاران و مشاوران این طرح ملی و راهبردی، ایرانی هستند و بخش عمده تجهیزات و کالاهای مورد نیاز توسط سازندگان و تولیدکنندگان ایرانی داخل کشور تأمین می‌شود و براساس این، ۹۵ درصد خدمات، تجهیزات و کالاهای مورد نیاز این طرح ایرانی خواهد بود.

به‌منظور تأمین لوله‌های مورد نیاز طرح احداث خط لوله انتقال نفت خام گوره به جاسک، برای نخستین بار تولید شمش، تختال و ورق، متناسب با استانداردهای مورد نیاز از سنگ معدن آهن فراهم و این زنجیره بزرگ با تولید شمش، ورق و لوله براساس استانداردهای روز دنیا در سه کارخانه بزرگ کشور در استان‌های اصفهان و خوزستان تشکیل شده است. در این فعالیت عظیم، سه کارخانه بزرگ ایرانی برای تولید شمش / تختال، تبدیل تختال به ورق و تولید ورق به لوله مشارکت کرده‌اند؛ فرآیندی که سرانجام از خروج ۲۰۰ میلیون یورو ارز از کشور جلوگیری می‌کند. این طرح با همکاری شرکت‌های خارجی در حال اجرا بود که با تحریم‌های ظالمانه آمریکا از ایران خارج شدند و پروژه را نیمه‌کاره رها کردند و اکنون قرار است با استفاده از توان و ظرفیت داخلی تا اسفند ۱۳۹۹ به بهره‌برداری برسد. لوله‌های این طرح هم وارداتی بود که حالا سه شرکت ایرانی موفق به تهیه آن شده‌اند. در این گزارش، ضمن بررسی ویژگی‌های خط لوله گوره- جاسک، مهم‌ترین مزایای این طرح مورد بررسی قرار می‌گیرد. ضمن برشمردن ابعاد و ملاحظات امنیت اقتصادی طرح، در خاتمه به جمع‌بندی و ارزیابی راهکار می‌پردازیم.

شکل ۱- خط لوله گوره به جاسک

جنوبی، سبقت از رقیب قطری با افزایش ظرفیت تولید گاز به حدود ۷۰۰ میلیون مترمکعب در روز هرچند به مدد این افزایش تولید گاز موفقیت‌های بزرگ دیگری مانند تأمین پایدار و مستمر گاز مورد نیاز مشترکان خانگی، تجاری، صنایع، نیروگاه‌ها و پتروشیمی‌ها در فصول پیک مصرف حاصل شد و به دنبال آن فعالیت‌های مهمی در صنعت گاز ایران مانند بحث تزریق گاز به مخازن نفت، ذخیره‌سازی، انتقال، توزیع و گازرسانی به شهرها و روستا، صادرات به کشورهای همسایه و تأمین سوخت و خوراک صنایع پتروشیمی به‌عنوان بنگاه‌های ارزش‌آفرین یکی پس از دیگری به ثبت رسید، اما این افزایش ظرفیت تولید گاز پس از تحمیل تحریم‌های ظالمانه با تهدیدهایی نیز همراه شد.

- انتقال میعانات گازی مازاد پارس جنوبی

یکی از ویژگی‌های این خط لوله، آن است که علاوه بر نفت ترش، امکان انتقال میعانات گازی نیز از طریق این خط لوله فراهم می‌شود. امکان انتقال میعانات گازی به شرق تنگه هرمز و تولید محصولات پایین‌دستی از این خوراک در پالایشگاه‌ها و پتروپالایشگاه‌های منطقه مکران دستاورد اقتصادی مهم دیگری از ساخت این خط لوله است.

خاطر نشان می‌شود، همسو با افزایش ظرفیت تولید گاز طبیعی، تولید میعانات گازی هم از پارس جنوبی افزایش یافت، به طوری که اکنون ظرفیت تولید میعانات گازی پارس جنوبی به مرز یک میلیون بشکه در روز رسیده است و با فرض افت تولید و توقف‌های برنامه‌ریزی شده ناشی از تعمیرات سکوها و پالایشگاه‌ها می‌توان انتظار تولید روزانه ۶۵۰ تا ۷۰۰ هزار بشکه میعانات گازی را داشت. با افزایش تحریم‌ها، فروش و

هدف اصلی از اجرای این طرح بزرگ، انتقال نفت خام سبک و سنگین صادراتی و نفت خام حوزه غرب کارون به جاسک، ذخیره‌سازی این نفت در جاسک و همچنین صادرات نفت خام از این منطقه است. با احداث این خط لوله، جاسک به یکی دیگر از قطب‌های نفتی ایران تبدیل خواهد شد. با توجه به اینکه جاسک در سمت شرق تنگه هرمز قرار دارد، بنابراین، با انتقال نفت به آنجا دیگر نیازی به عبور نفت‌کش‌ها از تنگه هرمز نیست و صادرات نفت کشورمان با بسته شدن تنگه هرمز به صفر نمی‌رسد و با وجود صادرات نفت از دریای عمان، مشتریان نفت ایران مطمئن خواهند بود که نفت خریداری شده آنها به‌دستشان می‌رسد. اگرچه بستن تنگه هرمز تا حد زیادی در اختیار کشور ماست، اما پیش از این، در صورت بستن تنگه هرمز در عمل صادرات کشور ما به صفر می‌رسید و دیگر کشورها هرچند مقدار صادراتشان به شدت افت می‌کرد، اما راهی برای صادرات نفتشان پیش‌بینی کرده بودند.

۲- مهم‌ترین مزایای احداث خط لوله گوره - جاسک

برخی از مهم‌ترین مزایای احداث خط لوله گوره - جاسک به قرار زیر است:

- تمرکززدایی از پایانه نفتی خارک

با ساخت این خط لوله ۴۲ اینچی، ضمن توسعه سواحل مکران، دستاوردهای مهم سیاسی و بین‌المللی دیگری مانند تمرکززدایی از پایانه نفتی خارک به‌عنوان بزرگ‌ترین ترمینال (پایانه) صادرات نفت ایران در خلیج فارس، کاهش فاصله ترانزیتی کشتی‌های نفت‌کش در مقایسه با بعد مسافت خارک تا دریای عمان، با توسعه فازهای پارس

آنکه افزایش قدرت چانه‌زنی شرکت ملی نفت ایران برای فروش و صادرات میعانات گازی را می‌توان از دیگر دستاوردهای سیاسی و اقتصادی ساخت و بهره‌برداری از این خط لوله مهم و استراتژیک برشمرد.

- ذخیره‌سازی نفت خام در پایانه‌های صادراتی

در بخش اجرا و ساخت این طرح، ۶ گستره خط لوله، پنج تلمبه‌خانه، سه ایستگاه توپکرانی بین‌راهی و پایانی، ۱۰ پست برق، ۴۰۰ کیلومتر خطوط انتقال نیرو، سه گوی شناور، ۴۰ کیلومتر خطوط لوله زیردریایی و ۲۰ مخزن ذخیره‌سازی نفت خام تعریف شده است. ۲۰ مخزن ذخیره‌سازی که برای کشور امکان انبار کردن ۱۰ میلیون بشکه را در منطقه جاسک فراهم می‌کند و به این ترتیب، ایران می‌تواند در پایانه صادراتی خود نفت را ذخیره و با اطمینان و امنیت بیشتری صادر کند. گفته می‌شود که در پایان سال ۱۳۹۹ ظرفیت ذخیره‌سازی ۲ میلیون بشکه‌ای ایجاد خواهد شد و برنامه این است که در فازهای بعدی توسعه، ظرفیت مخازن ذخیره‌سازی به ۳۰ میلیون بشکه برسد.

- ایجاد زنجیره تولید لوله نفت ترش برای نخستین بار در کشور

با عملیاتی شدن طرح خط لوله گوره- جاسک، برای نخستین بار در کشور، زنجیره تولید لوله نفت ترش در نتیجه همکاری سه شرکت فولاد مبارکه، فولاد اکسین و شرکت لوله‌سازی اهواز شکل گرفته است. همان‌طور که در شکل شماره ۲، مشاهده می‌شود، این فرآیند شامل تولید تختال توسط شرکت فولاد مبارکه اصفهان، تولید ورق توسط شرکت فولاد اکسین خوزستان و تولید لوله نفت ترش توسط شرکت‌های لوله‌سازی اهواز، آروین، ماهشهر و صفاست.

صادرات میعانات گازی مانند نفت خام با مشکلات متعددی روبه‌رو شده است. این در حالی است که سازوکار منطقی مصرف میعانات گازی از طریق ساخت و توسعه پالایشگاه‌ها و پتروپالایشگاه‌ها مورد غفلت واقع شده است. نگاهی به وضعیت تولید و مصرف میعانات گازی نشان می‌دهد که اکنون از مجموع تولید روزانه ۶۵۰ تا ۷۰۰ هزار بشکه‌ای پارس جنوبی در خوش‌بینانه‌ترین حالت روزانه ۴۵۰ تا ۵۰۰ هزار بشکه میعانات گازی راهی پالایشگاه ستاره خلیج فارس می‌شود و حدود ۱۰۰ هزار بشکه به‌عنوان خوراک به مصرف پتروشیمی نوری به‌عنوان زنجیره آروماتیک صنایع پتروشیمی عسلویه می‌رسد و با یک حساب و کتاب ساده اگر پالایشگاه ستاره خلیج فارس و پتروشیمی نوری با ظرفیت کامل به برداشت میعانات گازی اقدام کنند، روزانه با ۱۰۰ تا ۱۵۰ هزار بشکه میعانات گازی مازاد در عسلویه و کنگان روبه‌رو خواهیم بود.

با ساخت و بهره‌برداری انشعاب انتقال میعانات گازی پارس جنوبی از مسیر این خط لوله ۴۲ اینچی، امکان انتقال بخش قابل توجهی از میعانات گازی پارس جنوبی به شرق تنگه هرمز و سواحل مکران فراهم می‌شود که از این منطقه می‌تواند صادر شود یا به‌عنوان خوراک مورد نیاز صنایع پتروپالایشگاهی در میان‌مدت و بلندمدت مورد استفاده قرار بگیرد. از سوی دیگر، حتی در صورت لغو تحریم‌های بین‌المللی، امکان صادرات میعانات گازی پارس جنوبی از پایانه جاسک فراهم خواهد شد که با توجه به کوتاه شدن بعد مسافت، هزینه‌های صادرات این محصول ارزشمند گازی هم کاهش می‌یابد، ضمن

شکل ۲- ایجاد زنجیره تولید لوله NACE (نفت ترش) برای نخستین بار در کشور

آبراه نفتی « نام گذاری کرده‌اند. این تنگه حدود ۲۰ درصد از ترانزیت کل نفت خام جهان و در واقع، نخستین و مهم‌ترین نقش را در نقل و انتقالات نفتی در اختیار دارد که در صورت بسته شدن آن تأثیرگذاری زیادی در بازار جهانی انرژی خواهد داشت، به همین دلیل، برخی کشورهای منطقه شروع به سرمایه‌گذاری برای دور زدن تنگه هرمز کرده‌اند؛ به‌طور نمونه، عربستان برای دور زدن تنگه هرمز خط لوله «پترولاین» را احداث کرد که نفت را از شرق این کشور به بندر ینبع در دریای سرخ منتقل می‌کند. این خط لوله ظرفیت انتقال روزانه ۵ میلیون بشکه نفت، یعنی معادل نیمی از صادرات نفت عربستان را دارد. امارات متحده عربی نیز یک خط لوله ۳۷۰ کیلومتری به بندر فجیره در دریای عمان احداث کرده که قادر است یک میلیون و ۸۰۰ هزار بشکه در روز انتقال دهد که حدود سه‌چهارم صادرات نفت این کشور را شامل می‌شود.

از سوی دیگر، به نظر می‌رسد ایران در مقابل کشورهای تحریم‌کننده و برخی از طرفداران منطقه‌ای تحریم‌های انرژی علیه ایران، وارد «جنگ سیگنال‌های امنیت انرژی» شده‌اند. در جنگ سیگنال‌ها، ابعاد راهبردی و امنیتی مسایلی مانند تغییرات و متنوع‌سازی جغرافیایی انتقال انرژی، جایگاه برجسته‌ای پیدا می‌کند. در جنگ سیگنال‌ها هر طرف در حال تلاش است یک نوع معناسازی و علامت‌دهی راهبردی در حوزه‌های انرژی به طرف

۳- تحلیل ابعاد و ملاحظات امنیت اقتصادی طرح برخی کارشناسان معتقدند، با توجه به اینکه فروش نفت تحت تحریم قرار دارد و جنگ از نوع اقتصادی است، چندان فرقی نمی‌کند از کجا بارگیری شود. بنابراین، این طرح در برهه کنونی نمی‌تواند چندان ارزش اقتصادی داشته باشد. از نظر استراتژیکی نیز این طرح، نفت را گرچه از تنگه هرمز خلاص می‌کند، اما به منطقه متفاوتی منتقل نمی‌کند و چنانچه تهدیدی علیه ایران باشد، جاسک همان‌قدر می‌تواند در خطر باشد که سایر بنادر ایران در خطر هستند.

این در حالی است که در راستای تنوع‌بخشی به مسیرهای ترانزیت انرژی، ایجاد مسیر دوم برای صادرات نفت جمهوری اسلامی ایران در عمل توان مضاعفی به کشورمان در صادرات نفت و چالش احتمالی در تنگه استراتژیک هرمز خواهد داد. در حال حاضر، اصلی‌ترین پایانه صادرات نفت خام ایران «خارک» است و ۸۰ درصد صادرات نفت خام کشور از جزیره خارک انجام می‌شود. جزیره‌ای که در جریان جنگ ۸ ساله عراق با ایران، به شدت آسیب‌پذیر بود و طی آن جنگ، خارک بیش از ۲ هزار و ۸۰۰ مرتبه بمباران شد. از آن زمان تمرکززدایی از پایانه‌های صادراتی و متنوع کردن آنها به یکی از مهم‌ترین اهداف ایران تبدیل شد. از نظر امنیتی نیز توسعه در کناره‌های دریا می‌تواند برای کشور دستاورد مهمی به همراه داشته باشد.

تنگه هرمز دومین تنگه بین‌المللی پرترافیک دنیاست که بسیاری از مجامع بین‌المللی انرژی آن را «حیاتی‌ترین

مخازن ذخیره‌سازی نفت و میعانات نفتی از جمله طرح‌های تکمیلی و دارای اولویت این طرح است که باید در دستور کار وزارت نفت قرار گیرد. با ذخیره‌سازی نفت و میعانات گازی در پایانه جاسک، امکان ایجاد ظرفیت سوپ نفتی با کشورهای همسایه که به آب‌های آزاد دسترسی ندارند، فراهم می‌شود، به طوری که نفت را در مرزهای دیگر تحویل بگیرد و معادل آن را از پایانه جاسک صادر کند.

لزوم نظارت دقیق بر مناقصه‌های مرتبط با طرح:
تأکید بر استفاده حداکثری از ظرفیت تولیدکنندگان داخلی در اجرای این طرح، برنده شدن یک پیمانکار چینی در مناقصه الکتروپمپ‌های مورد نیاز این طرح با توجه به حضور شرکت‌های معتبر پمپ‌ساز از جمله شرکت پمپ‌های صنعتی ایران، پمپیران و پتکو، ابهام‌هایی را در خصوص صحت مناقصه‌های مرتبط با این طرح ایجاد کرده است. از این رو، ضروری است در اجرای این طرح که در شرایط تحریم در حال اجراست، با نظارت دقیق، به‌ویژه در برگزاری مناقصه‌های مربوط، از خروج ارز از کشور جلوگیری شود.

مقابل بدهد. ایران می‌کوشد خود را برای سناریوهای بدترین وضع ممکن آماده کند تا اگر دوباره ایالات متحده آمریکا به سمت تشدید احتمال استفاده از ابزار نظامی علیه زیرساخت‌های مختلف ایران برود تا کشورمان را وادار به تغییر در سیاست خارجی خود بکند، گزینه‌های مناسب را برای مقابله داشته باشد، یعنی اگر دولت ترامپ سعی می‌کند حلقه تحریم ایران و فشار بر ایران را در حوزه‌های مختلف تقویت کند، ایران هم سیگنال می‌دهد که در حال آماده‌سازی ابزارهای مختلفی برای واکنش مناسب است.

اکنون در اندیشکده‌های آمریکایی بحث محاصره دریایی ایران با توجه به وابستگی انحصاری صادرات ایران به تنگه هرمز مطرح است و ایران کوشید این توازن نامتقارن امنیتی را با طرح خط لوله گوره-جاسک تغییر دهد. به طور کلی، جمهوری اسلامی ایران با طرح گوره-جاسک تلاش کرد گزینه‌های احتمالی محاصره دریایی صادرات نفت ایران را که از سوی برخی اندیشکده‌های آمریکایی طرفدار ترامپ مطرح شده بود، خنثی سازد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

هدف اصلی از اجرای طرح خط لوله نفتی گوره به جاسک، انتقال نفت خام سبک و سنگین صادراتی و نفت خام حوزه غرب کارون به جاسک، ذخیره‌سازی این نفت در جاسک و همچنین صادرات نفت خام از این منطقه است. با احداث این خط لوله، جاسک به یکی دیگر از قطب‌های نفتی ایران تبدیل خواهد شد. در راستای بهره‌گیری بیشتر از این خط لوله، توجه به موارد زیر ضروری است:

- لزوم توجه به احداث مخازن ذخیره‌سازی نفت و میعانات گازی به‌عنوان فاز تکمیلی پروژه: ساخت

منابع:

فتحی، محمدجواد؛ آصفی، حمیدرضا؛ و نظریان، ابوذر (۱۳۹۵). تأثیر ژئوآکونومیک و ژئواستراتژیک خط لوله نکا - جاسک بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران. *فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست*، ۱۹(۴۹)، ۱۰۳-۱۲۸.

مهدوی‌رجا، غلامرضا (۱۳۸۹). امنیت انرژی و راهکارهای پیش روی ایران. *وبگاه دانش نفت*

<http://www.daneshenaft.ir>

<https://rc.majlis.ir>

<https://www.ilna.news>

